

**BAXSHICHILIK AN'ANALARI YUNUS RAJABIY NOMIDAGI O'ZMMSI
PROFESSORI BOTIR MATYOQUBOV NAZDIDA**

Mo'minova Latofat Nuriddin qizi

Respublika musiqa va san'at kolleji

“Xalq cholg'ulari” kafedrası o'qituvchisi

muminovalatofat@gmail.com

Annotatsiya: Bola Baxshining bir so'zi bor edi, Xorazm suvorasi bilan dostonning nima farqi bor deb so'ralganida, suvora – so'z aytmoq, doston – voqelik, maqom – soz etmak, degan ekanlar. Qarangki dostonlarda tarixiy faktlarga asoslanib voqealar hikoya qilar ekan, o'tmishda bo'lib o'tgan voqealarni badiiylashtirib, umumlashtirib ko'rsatadi. Misol uchun, Go'ro'g'li dostonida Jaloliylarning qo'zg'olonini tasvirlashda zolimlarga qarshi kurashadigan xalq qaxramonini ijodkor baxshilar tomonidan improvizatsiyalar orqali to'qib, badiiylashtirib ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: doston, baxshi, B. Matyoqubov, do'mbira, masofaviy ta'lim, prezident qarori, zamonaviy doston.

Аннотация: У Бола Бахши однажды спросили, в чем разница между хорезмским суворой и эпосом, они ответили, что сувора - рассказывать, эпос – событие, маком – исполнять мелодию. Посмотрите, как в былинах, рассказывающих о событиях, основанных на исторических фактах, они художественно обобщают и обогащают события, которые произошли в прошлом. Например, в эпосе "Гуругли" при описании восстания Джалалаян показан народный герой, борющийся со злом, сочиненный из импровизаций и художественно воплощенным.

Ключевые слова: эпос, бахши, Б. Матекубов, думбира, дистанционное обучение, указ президента, современный эпос.

Annotation: Bola Bakhshi was once asked what is the difference between the Khorezm suvorah and the epic, he replied that Suvorah - to tell, epic - an event, makom-to perform a melody. Notice how in the epics that tell about events based on historical facts, they artistically generalize and enrich the events that happened in the past. For example, in the epic "Gurugli", when describing the Jalalyan uprising, a folk hero is shown fighting evil, composed of improvisations and artistically embodied.

Keywords: *epic, bakhshi, B. Matyokubov, dombira, distance learning, presidential decree, modern epic.*

O‘zbek xalq og‘zaki poetik ijodiyotidagi eng qadimgi an’ana baxshichilik sanaladi. Dastlab qo‘shiq shaklida musiqa cholg‘usiz kuylanadigan asarlar yaratilgan. Keyinchalik do‘mbira jo‘rligida aytiladiganlari yuzaga kelgan. Dostonchilikning bunday namunalari Kaspiy va Orol dengizi bo‘ylaridagi qadimiy ko‘chmanchi turkiy qabilalar orasida vujudga kelgan. Epik dostonlarni yaratuvchi va kuylovchi badihago‘ylar ko‘payib borgan sari ustoz – shogird an’analari vujudga kela boshlagan. Natijada XV–XVI asrlarga kelib ko‘pgina dostonchilik maktablari paydo bo‘ldi. XVII–XVIII asrlar dostonchilik taraqqiyotining jiddiy ko‘tarilish bosqichi, XIX–XX asrlar esa uning eng rivojlangan davri hisoblanadi. Bu davrda baxshilar repertuarida 150 dan ortiq xalq dostonlari bo‘lib, ularni Tilla kampir, Sulton kampir, Jolmon baxshi, Bo‘ron shoir, Juman bulbul, Jassoq, Xonimjon xalfa, Buvi shoira, Suyav baxshi, Yo‘ldosh bulbul, Sulton Murod, Qurbonbek, Yo‘ldosh shoir, Suyar shoir, Sherna yuzboshi kabi mashhur baxshilar kuylab kelganlar. Ergash Jumanbulbul o‘g‘li, Fozil Yo‘ldosh o‘g‘li, Po‘lkan, Islom shoir, Saidmurod Panoh o‘g‘li, Berdi baxshi, Abdulla Nurali o‘g‘li, Umr baxshi, Bola baxshi, Ahmad baxshi kabi yetakchi san’atkorlar o‘zlariga zamondosh boshqa baxshilar bilan birgalikda bu epik an’anani davom ettirdilar.

Ana shunday baxshilar ijodini, doston musiqasini o‘rganib kelayotgan fidoiy olimlarimizdan biri Botir Matyoqubov 20 yil davomida shu soha bilan shug‘ullanib, 2014-2021 yillar mobaynida 7 yil Turkiyada pedogogik faoliyat yuritib, bugungi kunda

Yunus Rajabiy nomidagi milliy musiqa san’ati institutida faxriy professor sifatida “baxshichilik” kafedrasida faoliyat olib bormoqdalar. Uning Xorazm, Qashqadaryo, Surxondaryo, Qoraqalpog‘iston, Turkmanistondagi ekspeditsiya jarayonlarida baxshilarning dostonchilikdagi musiqiy jihatlarini chuqur o‘rganib borishlari bu soha mutaxassisligining yangi qirrasini ochib berdi. B.Matyoqubovdan oldin aynan dostonchilik musiqasi bilan F.Karomatov 1962-yil o‘zining “Узбекская домбровая музыка” asarida baxshilarning do‘mbira vositasida ijro qiladigan kuylarini 49 tasini yozib qoldirgan. Undan keyin ko‘plab ijodkorlar, xususan M.Yusupov, Y.Rajabiy, K.Olimboyevalar ham bu yo‘nalishda ijod qilib, baxshi kuylarini notaga yozib olganlar. Tarixan chuqur ildiz otgan baxshichilik yo‘nalishini davom ettirayotgan B.Matyoqubov dostonlarning barcha turkumlarini yosh talabalarga o‘rgatish borasida o‘z fikrlari bilan ommaviy axborot vositalarida ham ma’lumot berib boryaptilar. Zamonning zayli bilan pandemiya davriga qaramay ustoz professor ustoz-shogird an’analarini masofaviy tarzda olib boryaptilar. Bunday murakkab jarayonda ham tinmay mehnat qilayotgan B.Matyoqubov majburan tashkil etilayotgan masofaviy online ta’limni musiqa sohasidagi ijodkorlar uchun “fonogramma fojeasi”dan ham salbiy oqibatlarga olib kelishi, odatiy offlayn ta’lim tizimiga hech nima teng kelmasligini isbotlab berdi. Masalan, ansamblda onlayn dars jarayonida guruhni 8 nafar talaba tashkil etsa, ashulani bir vaqtda kuylashga to‘g‘ri kelgan paytda har kimga tovushlar har xil vaqtda yetib boradi. Hali bu bitta parda haqida borayotgan gap. Endi, sinfdagi ta’lim jarayonining ahamiyatli tomoni, ansamblda yonida o‘tirgan ijrochi bir birini his etsa, muloqot qilsa, mehr ko‘zda deganlaridek yuz-yuzga, ko‘z-ko‘zga tushib dars olib borganga hech narsa teng kelmaydi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Baxshichilik san’atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi bir muncha qarorlari bo‘yicha baxshichilik san’ati yo‘nalishi ta’lim tizimiga joriy etildi. Bunday jarayon tarixda ham boshqa bir mamlakatlarda ham kuzatilmagan va ilk marotaba baxshichilik san’ati ta’lim tizimida o‘z o‘rnini topdi. Yurtimizda baxshichilik san’ati keng yoyilgan. Bular Surxondaryo-Qashqadaryo, Xorazm dostonchiligi hamda Qoraqalpog‘iston jirovlar baxshichilik

san’ati maktablari shakllangan. Ularning har biri o‘z lahjasida kuylaydi. B.Matyoqubovning ta’rifiga ko‘ra, “bu O‘zbekiston baxshichilik tarmoqlarini bir dasta gulga oxshatadigan bo‘lsak, bu guldastaning ichida turfa xil gullar borki, ularning har birini hidi, tarovati boshqacha. Xuddi shunga o‘xshab tilimizda ham qaysi lahja bo‘lmasin O‘zbekistonning barcha hududida bu lahjalarni tushunishadi. Ana shu umumiy o‘zbek tilimiz bir joyga jamlanganda bir dasta gul tarovatiday o‘zining lahjasi bilan go‘zal”.

Umuman olganda o‘zbek xalqining baxshichilik san’atiga ehtiyoji qay darajada rivojlangan va yoshlarning qarashlari haqida qiziqib ko‘rishimiz darkor. Kelajak yoshlar qo‘lida ekanini inobatga olgan yurtboshimiz juda to‘g‘ri va aniq yo‘l ko‘rsatishni maqsad qildilar va ta’lim tizimiga baxshichilikni rivojlantirishga tegishli qarorlarni qabul qildilar. Bu bilan ajdodlarimiz merosini chuqur o‘rganish, qadimiy qadriyat va an’analarimizni saqlab qolish ko‘zda tutilgan. Dunyoning hamma mamlakatlarida ham bunday san’at mavjud emas. Xususan 28ta turkiy davlatlarida doston ijro qilinsa, 12 ta davlatda maqom ijrochiligi hali hanuzgacha saqlanib qolgan. Aynan O‘zbekiston hududida ikkala yo‘nalish ham rivojlanishda davom etmoqda. Ammo baxshichilik san’ati nisbatan orqada qolgan. Qarangki, 1972-yilda maqom san’ati Toshkent Davlat Konservatoriyasida alohida kafedra sifatida tashkil qilingan bo‘lsa, sal kam 50 yil mobaynida ta’lim tizimida yo‘lga qo‘yilgan maqom musiqasi xalq orasida maqom ijro qilishga va tinglashga ishtiyoqmand yoshlar sonini oshishiga xizmat qildi. Endi baxshichilik san’ati ham ta’lim tizimiga joriy qilinishi boisidan, nafaqat soha ijodkorlari orasida, balki oddiy omma hamda yosh avlod ichida shakllansa ajab emas. Bu sinkretik san’at o‘z ichiga hikoya, nasr, nazm, hofizlik, cholg‘uchilik, aktyorlik kabi barcha go‘zal san’at turlarini mujassamlashtirgan bo‘lib, buni o‘zlashtirgan yosh ijodkor bir tomondan ajdodlar merosini, qadriyatlarini o‘z qalbiga jo qilsa, yana boshqa tomondan professional ta’limni o‘zlashtirib oladi. Kelajakda esa zamonaviy dostonlar ham yaratilishi, bora-bora professional ijrochilarning shakllanishi, yo‘qolib borayotgan ota bobolarimiz merosini bus butunligicha avaylab asarab kelajak avlodlarga yetkazib beradigan olimlar yetishib chiqishiga umid

bog‘laymiz. Zamonaviy dostonlar xususida gap borganda aytib o‘tish joizki, bugungi kunda ham baxshilar, jirovlar tomonidan yangi dostonlar yaratilmoqda. Misol uchun, Erkin Samandar “Polvon Ota” nomli Pahlavon Mahmudga bag‘ishlangan dostonini yaratdi va Otaxon baxshi Matyoqubovning ijrosi radioda yozib olindi. Bundan tashqari ko‘plab mustaqillikka bag‘ishlangan zamonaviy dostonlar yaratilgan. Ammo, bularning targ‘iboti kuchli bo‘lmaganligi sababli xalq orasida keng tarqalmagan.

Baxshichilik san’ati ta’limini olmagan bo‘lsamda, yoshligimizdan dostonlarni quloq qondi bo‘lib tinglaganimiz sabab, maqola muallifi va dutor ijrochisi sifatida zamonaviy doston ijrochiligida ham ilmiy tadqiqot olib borayapman. Bu borada Xorazm doston ohanglari asosida yangi kichik doston yaratdim. Bu dostonda bugungi kunda unutilayozgan Xorazm vohasi an’analari voqeligi tasvirlanadi. Bunda asosan ayollar orasida udum bo‘lgan “Lechak” kiyish marosimi, bosh kiyim kiyishning, ro‘mol o‘rashning ahamiyati hamda yurt muhabbati to‘g‘risida gap boradi. Xorazmda XX asrda laparlar va xalfa qo‘shiqlari bilan mashxur bo‘lgan Ojiza xalfa so‘zlari bilan aytiluvchi “ro‘molim bor”, “lechak” marosimi qo‘shiqlari, qolaversa o‘z ijodimdan “Yangra O‘zbekistonim” she’rimni “Oshiq G‘arib va Shoxsanam” dostonidagi “Ilg‘or” kuyiga dutor jo‘rligida moslashtirdim va dostonlarda dutor ijrochiligini qayta tiklashga intildim.

Olib qo‘lga dutorim

Chertib yorqin musiqa

Jo‘shib ketdi ilhomim

Kuy yozdim o‘shal onim,

Baxshida kuyim, jonim,

Baxshida kuyim, jonim,

Yangra O‘zbekistonim.

Yangra O‘zbekistonim.

Bag‘ishladim yurt uchun,

Mustaqillik jahonim

Qiz baxshiman el uchun

Istiqlol aziz onim

Baxshida kuyim, jonim a,

Asrlar osha yana yey

Yangra O‘zbekistonim.

Yangra O‘zbekistonim

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 14.05.2019 yildagi PQ-4320-son
2. Mulla Bekjon Rahmon o‘g‘li, Muhammad Yusuf Devonzoda. “Xorazm musiqa tarixchasi”. Toshkent.1927
3. B.Matyoqubov “Doston navolari” Toshkent. Ilmiy nashr. 2009.
4. ЎзМЕ. Биринчи жилд. Тошкент, 2000.